

Антон БУТЕЙКО,

*Надзвичайний і Повноважний Посол,
Народний депутат України II скликання
(1947–2019)*

ЯК СВІТ ВІДКРИВАВ УКРАЇНУ. СПОЧАТКУ БУЛО НЕ БЕЗ КУРЙОЗІВ...

Анотація. У статті розглядається діяльність Антона Бутейка протягом 1992 року. Згадуються його враження та деякі епізоди на посаді радника Президента України - керівника служби Президента з міжнародних питань. Серед них можна виокреслити співпрацю України з колишніми радянськими республіками, роботу над питанням про стратегічну ядерну зброю України, підготовку візитів Президента в інші країни та двосторонніх зустрічей на найвищих рівнях.

Автор стверджує, що в цей час «Україна знайомилася зі світом, а світ знайомився з Україною».

Ключові слова: Україна, розпад СРСР, СНД, Польща, США, 1992 рік, ядерна зброя, радник президента, міжнародні відносини.

Понад чверть століття тому відбувся прорив у сприйнятті України як незалежної, суверенної держави.

Багато важливих подій того пам'ятного року сьогодні нерідко висвітлюють не завжди так, як було насправді. А хотілося б, щоб наше молоде покоління мало якнайповніше уявлення про наші «зоряні» роки відновлення незалежності Української держави. Хотілося б також, щоб той час сприймали з симпатією та розумінням. Це допомогло б більш відповідально і грамотно творити майбутнє.

1992 рік я розпочав на новій посаді: радника Президента України – керівника служби Президента з міжнародних питань. Так доля і, очевидно, випадок подарували мені унікальну можливість опинитися майже в епіцентрі формування засад політики України на міжнародній арені. Згадана посада давала шанс допомагати Президентові Л.М. Кравчуку координувати зовнішньополітичну діяльність міністерств та відомств, готувати і брати участь у важливих зустрічах Президента із світовими лідерами, зокрема й у форматі 1x1.

92-й був пам'ятний дуже багатьма враженнями. Відтворити їх неможливо на кількох сторінках. Він запам'ятався гігантською інтенсивністю, напруженістю праці й постійного навчання, бездонними можливостями для творчості, безмежністю абсолютно нових викликів і проблем, що вимагали майже одночасних розв'язань. І не завтра чи післязавтра, а – вчора і позавчора.

Отож – кілька епізодів тих днів.

Мабуть, чи не найбільше часу забирали проблеми відносин з колишніми союзниками у СРСР. Зараз називають їх проблемами «цивілізованого розлучення» колишніх радянських республік. Очевидно, що таке сприйняття цієї тематики не є повним. Справді, на порядку денному зібрань у так званому СНД-ешному форматі йшлося майже про все: і про збройні сили, і про розподіл активів та боргів колишнього СРСР, і про «рубльову» масу, і про космос, і про морське дно, і про договори СРСР, і ...про що тільки не говорилось. І тут Україна була спочатку чи не єдиною у відстоюванні розв'язання цих питань на вже наявних засадах міжнародного права. Звичайно, за симпатії інших.

Але ще більше зусиль докладала саме наша держава, аби перевести характер відносин між колишніми республіками з підпорядкованості менших дітей «старшому брату» до відносин рівноправних, які б ґрунтувалися на принципах міжнародного права. Відповідно робили все, щоб спілкування між їхніми керівниками із «засідань партактиву» перетворити на переговорний процес на справжньому міжнародному форумі.

І це не дивно: адже лише Україна мала найбільше кадрів і досвіду міжнародного, щоб протиставити цей підхід спробам успадкованого Росією старого радянського бюрократичного апарату продовжити розглядати колишніх союзників як свою «вотчину». Закономірно, що й внутрішня державна структура Росії передбачила створення окремого відомства у справах країн СНД. Їх Міністерство закордонних справ тоді займалось головним чином «повноцінними» міжнародними відносинами, а не СНД-ешною «провінцією».

Тоді росіяни буквально засипали СНД-ешників різними документами, зокрема на кшталт резолюцій колишнього ЦК КПРС про спільну підготовку до зими. Всі ці сотні проектів на багатьох тисячах сторінок вимагали вивчення, визначення позиції шляхом консультацій з усіма компетентними міністерствами та відомствами України. Для росіян робити це було простіше: вони мали сотні фахівців колишнього СРСР. У нас всю цю роботу здійснювали максимум кілька десятків працівників. До того ж від початку керівники установ та їхні заступники приходили на вулицю Банкову, як до колишнього ЦК, за «цінними вказівками». У пам'ять врізалось зібрання в моєму кабінеті для визначення позиції України щодо митної політики країн СНД. Виклав суть справи. Попросив запрошених висловити думки, здійснити аналіз того, яка лінія поведінки найкраще відповідає інтересам України з урахуванням структури нашого експорту

та імпорту. Мовчать. Мої заклики до активності нічого не дали. Нарешті один підвівся і сказав: «Чому ми витрачаємо час? Скажіть, як треба, – так і будемо робити!». Сьогодні, мабуть, цей учасник наради, якщо він читає ці рядки, сам від душі посміється. А тоді це було саме так.

Перші кілька місяців 92-го роботу з узгодження матеріалів для Президента виконував лише один його радник та секретарка! Ця частина роботи залишилась в моїй пам'яті «сердешним СНД-ешним жахом»: сьогодні переважна більшість з тих документів не працює. А тоді було витрачено стільки енергії, сил і часу! Жаль.

У стрімкому калейдоскопі подій 92-го пам'ятними є численні драматичні епізоди, пов'язані з питаннями про стратегічну ядерну зброю України. Сьогодні дехто навіть із солідних людей з упевненістю першокласника чи прокурора говорить про необдуману «здачу» ядерної зброї тощо. Звичайно, можна шкодувати за привабливою ядерною «цяцькою», бо дислоковані в Україні ядерні боєголовки на міжконтинентальних ракетах насправді не були нашою «зброєю». Тепер можна виявляти заднім числом свою мудрість. Але переконаний: хто б із поміркованих людей не був у ті дні при владі в незалежній Україні – остаточний результат щодо цієї зброї був би один.

Відомо, що ядерна зброя була однією з найбільших таємниць колишнього СРСР. Значна її частина вже підпала знищенню відповідно до Договору СТАРТ-І. Коли п'ятеро працівників МЗС УРСР ще до проголошення незалежності формулювали проєкт Заяви про без'ядерний статус України, вони під впливом Чорнобиля керувались загальним тоді бажанням стимулювати ядерні держави до повного знищення цієї зброї. Але робити це ми збиралися разом з іншими ядерними державами. І ця Заява була дуже виваженою.

Отож перше «ядерне» доручення Президента, яке я одержав, стосувалося вивчення проблеми з допомогою керівника Національної академії наук. Потім було відрядження разом із тодішніми народними депутатами України Ю. Костенком та Б. Горинем до Хмельницької та Миколаївської областей. Інформація генерала В. Михтюка щодо стану ядерних арсеналів, їх обслуговування та шляхів ліквідації була не просто цікавою. Тоді для мене вона стала і аргументом для холодного душу для декого з тих, хто переконував у можливості творення Україною власної ядерної зброї. Отримавши вичерпну інформацію було ясно, як божий день, що Україна з тодішнім станом економіки нездатна побудувати в себе кілька нових заводів для забезпечення повного виробництва власних ракетноносіїв. А про створення виробничої бази власної ядерної боєголовки – навіть не могло йтися. Навіть найбільш активний і шанований тоді Степан Ількович Хмара був би нездатний переконати своїх виборців, щоб звільнити територію його округу під ядерний полігон. Тому мої рекомендації Президенту для розгляду питання на засіданні Ради національної оборони були реалістично виваженими...

Звичайно, що для мене пам'ятними були всі візити Президента України до інших країн, які доводилося готувати: до Росії, Туреччини, США тощо. Але, мабуть, особливо цікавим було відвідання Варшави. Якось так сталося, що офіційні радянські публікації, «поїзди дружби» «в Київ і Варшаву» тощо камуфлювали історично непрості відносини між нашими народами. Коли в травневі дні я супроводжував Президента України до Варшави, один із «знавців» польської тематики говорив: «Ти знаєш, поляки уявляють українців у шароварах, з бритою головою і оселедцем, із різакom в зубах. Повзе такий по траві з лихими намірами до поляків». У польській столиці нас справді зустріли з осторогою. Але перші ж зустрічі на найвищому рівні, здавалося, зменшили у значної частини польської еліти вікові стереотипи, породили в них надію на справді добросусідську партнерську співпрацю. І не випадково вже під час візиту-відповіді до України польський президент повторив слова, сказані на початку століття, що без незалежної України не може бути незалежної Польщі. Можна впевнено сказати, що саме лінія української поведінки щодо Польщі на початку 92-го року зробила можливим подальше підписання президентами обох держав документа про взаємопорозуміння і злагоду.

Звісно, до цього доклали руку і серце не лише президенти наших держав, але й багато їх помічників. У цьому зв'язку не можу не згадати добрим словом мого колегу – співголову українсько-польського президентського комітету, покійного Єжи Мілевського, який доклав багато сил і енергії, щоб зі свого боку створити українсько-польське стратегічне партнерство.

У 1992 році Україна знайомилася зі світом, а світ знайомився з Україною, і відбувалось це не без курйозів. Попервах представникам багатьох держав було непросто розібратися в тому, хто є хто в ієрархії українських політиків в умовах становлення інституту президентства. Тому не дивно, коли на початковому етапі складних переговорів з делегацією США щодо рамкової угоди з надання допомоги Україні з ліквідації ядерної зброї в розмову вступали члени української делегації (за згоди, звичайно, Президента України), їх не знали американські партнери. Коли хтось з представників української делегації почав викладати жорсткі аргументи на ствердження нашої позиції, один з членів американської делегації досить голосно звернувся до своїх колег, вказуючи на непоступливого українця: «Він є головною людиною! З ним треба працювати!»

З іншого боку, сьогодні навіть смішним може видаватися такий епізод, але він дуже яскраво демонструє ту атмосферу, яка була в Києві на початку 92-го. Одного ранку мені зателефонував Посол США, який просив прийняти заступника міністра оборони США, котрий прибував до Києва з Москви. У зв'язку з тим, що мій робочий графік був уже складений давно, я не міг знайти «вікна», аби прийняти американця. Посол США ще кілька разів телефонував мені, наполягаючи на тому, щоб така зустріч

відбулася, Нарешті, після дзвінка з МЗС я спробував знайти півгодини вільного часу, звичайно, відклавши інші справи, і прийняв заступника міністра. Через менше ніж тиждень нав'язаного мені співрозмовника було призначено міністром оборони США. Це був У. Пері. Не уявляю, щоб щось подібне могло трапитись навіть у 93-му році. 92-й таке допускав. І не треба його за це судити. Чого не буває в дитинстві?

<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2317624-ak-svit-vidkrivav-ukrainu-porovah-bulo-ne-bez-kurjoziv.html>

Матеріал підготовлено в Інформагентстві «Укрінформ»

Anton BUTEIKO,

*Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary,
People's Deputy of the 2nd convocation
(1947–2019)*

HOW THE WORLD DISCOVERED UKRAINE: THE CURIOUS TALE

Abstract. The article describes the breakthrough in the world's perception of Ukraine as an independent and sovereign state a quarter of a century ago.

The author remembered 1992 for its huge intensity, intensity of work and constant learning, bottomless opportunities for creativity, endlessness of completely new challenges and problems that required almost simultaneous solutions, not tomorrow or the day after, but yesterday and the day before.

The author draws attention to several episodes of those days.

The year 1992 began for the author in his new position as Advisor to the President of Ukraine – Head of The Presidential Service for International Affairs, and he had a unique opportunity to be at the epicentre of the formation of the foundations of Ukraine's international policy. The abovementioned position provided an opportunity to help President Kravchuk coordinate foreign policy activities of ministries and departments, to prepare and participate in important meetings between the President and world leaders.

They devoted most of the time to the problems of relations with the former Soviet republics. At first, only Ukraine insisted on the resolution of existing issues in accordance with the rules of international law. Our state made even more efforts to transform the relations between the former republics into equal relationship, which would be based on the principles of international law. Accordingly, we aimed to make the communication between the leaders of the republics look like a negotiation process on a real international forum.

At that time, after the collapse of the USSR, hundreds of projects, various documents with thousands of pages required studying, and subsequently a formulation of a position after consultations with all the competent ministries and departments of Ukraine. Unlike Rus-

sians who had hundreds of specialists of the former USSR, all our work was carried out by a maximum of several dozen employees. During the first few months in 1992, the work on the coordination of materials for the President was done only by his Adviser and Secretary Typist.

In the rapid kaleidoscope of the events of 1992, there were numerous memorable dramatic episodes related to Ukraine's strategic nuclear weapons. The author is convinced that whoever of moderate people could have been in power in those days in independent Ukraine, the final result would be the same: nuclear disarmament.

When employees of the Ministry of Foreign Affairs of the Ukrainian SSR formulated a draft statement on the nuclear-weapon-free status of Ukraine just before the independence, the authors of this document could not foresee how difficult it would be to implement its provisions.

In 1992, Ukraine got acquainted with the world, and the world got acquainted with Ukraine, and it happened not without curiosities. At first, it was not easy for foreign representatives to understand who is who in the hierarchy of Ukrainian politicians in the conditions of the establishment of the institution of presidency.

Many important events of that memorable year are now often covered not as they were in fact, and the author seeks to give the younger generation the most complete picture of the first years of restoration of Ukrainian independence, so that they could be perceived with sympathy and understanding. This would allow to shape the future more responsibly and competently.

Keywords: Ukraine, 1992, Soviet Union, nuclear weapons, Soviet Republics